

Trgovinski deficit

„Dokaz propasti crnogorske ekonomije je visok trgovinski deficit!“ To je rezultat liberalne ekonomske politike koju je utemeljila crnogorska ekonomska škola!“

„Ako se nastavi sa ovakvom liberalnom politikom, ostaćemo bez EURA! Zbog trgovinskog deficira, EURO će iscureti iz Crne Gore!“

„Vlada treba da smanji trgovinski deficit, tako što će smanjiti uvoz svega i svačega, a povećati izvoz!“

„Zašto uvozimo banane, dok propadaju naše jabuke?!“

Da li ima jasnijih optužbi na račun liberalne ekonomske politike i njenih protagonista? Zar greška nije očigledna? Zar nije zdravorazumska? Zar neko može dovesti u pitanje „eskperntost“ ovih navoda? Ovo tim prije što ih izriču partijski ekonomski eksperti, „uradi sam ekonomisti“, „slobodni“ preduzetnici,....

Navešću dva argumeta u prilog drugačijeg shvatanja trgovinskog deficita. To je:

- a) argument slobode pojedinca, i
- b) ekonomski argument.

Argument slobode pojedinca - Šta je trgovinski deficit? To je razlika između vrijednosti uvoza robe i usluga u Crnoj Gori i izvoza robe i usluga iz Crne Gore! Ako je vrijednost uvoza roba i usluga 100, a vrijednost izvoza roba i usluga 50, onda je trgovinski deficit (veći uvoz od izvoza) 50!

Šta je uvoz? Kada pođete u Srbiju, Hrvatsku, Sloveniju ili bilo gdje drugdje i kupite knjigu! Kada u Italiji kupite odijelo! Ili kada kupite sat u Hecegovačkoj ili Pampers pelene za bebe! Kada kupite „Nike“ ili „Givenchy“, televizor Sony, kompjuter „Dell“,...

Uvoz je kada KAP kupuje mašine, apoteka lijekove, taksi službe automobile npr. „Citroen“... Uvoz je kada u kafani poručite viski ili francusko vino! Uvoz je kada platite turistički aranžman do Egipta, Tunisa, Kine!... Uvoz je kada popijete kafu na Stradunu! Uvoz je nafta kad je sipate u rezervoar automobila! Uvoz je kada kupite aparat mobilnog telefona!... Uvoz je i kada na pijaci kupite albanski paradajz, sjenički sir, tetovski pasulj, makedonsko grožđe,.... Sva odjeća i obuća koja je na vama u trenutku dok ovo čitate je iz uvoza, tako da i vi dajete skroman doprinos „propadanju“ crnogorske ekonomije. Usputno, kada čujete i vidite kritičare našeg trgovinskog deficita, pokušajte da izračunate koliko je u tom trenutku njihov „doprinos“ trgovinskom deficitu Crne Gore (odjeća, cipele, sat, lančić, prsten,...). Da li se nešto od toga proizvodi u Crnoj Gori?

Sa druge strane, šta je izvoz? To je proizvod ili usluga koju kupuje stranac ili strana kompanija, fabrika, strane banke, strani student, strani turist, bio u Crnoj Gori ili izvan Crne Gore!

Kada KAP čitavu svoju proizvodnju prodaje npr. „Glenkoru“ – to je izvoz! Naša roba napušta Crnu Goru, ali za uzvrat dobijamo EURO! KAP ima više EURA! Kada stranac

popije Nikšićko pivo ispred „Mogrena“ – to je izvoz: roba je pošla u inostranstvo (strani turista), a njegov novac (koji je donio izvan Crne Gore) ostaje u Crnoj Gori! Kada pročitate da je došla grupa turista u Crnu Goru – to je naš izvoz! Izvoz je i kada FK „Budućnost“ „proda“ svog fudbalera; ili neki vaterpolista „Jadrana“ uz obeštećenje ode npr. na Banjcu! Kada student iz okruženja upiše neki od naših univerziteta – to je izvoz naše „unverzitetke“ usluge! Kada stranci kupe smokve ili lubenice koje se prodaju pored puta – i to je naš izvoz! Kada stranac popije vino „Vranac“! Kada vjernici i turisti dođu u naš manastir – to je naš izvoz!

Zašto sam naveo sve ove primjere?

Prije svega radi demistifikacije pojmova uvoz i izvoz! Agregatne veličine same po sebi nisu lake za razumijevanje! Morate ih razložiti na njihove elemente! Na ono što one jesu u svakodnevnom životu!

Važno je da shvatimo da smo svi mi, manje ili više, „obuhvaćeni“ uvozom i izvozom, da to ne radi tamo neko drugi, već i svako od nas pojedinačno!

Ako svako od nas pojedinačno učestvuje u uvozu ili izvozu, posredno ili neposredno, onda svaku mjeru koju predlažete za rješavanje ovog problema treba da testirate sami na sebi! Da izračunate svoj trgovinski bilans sa inostranstvom! Da li ste više uvezli robe i usluga, nego što izvozite roba i usluga? Svako od nas bi pojedinačno mogao da kaže da ne treba uvoziti banane, zlato, luksuzne automobile, i sl. Ja bih npr. rekao da ne treba uvoziti ručne satove – meni ne treba jer ne nosim sat! Ali, sa druge strane postoje ljudi koji žele sat i imaju novca da ga kupe! Da li neko ko proizvodi npr. jabuke treba da se ljuti na onoga ko za svoj novac kupuje npr. banane? Da li imamo prava da se ljutimo na mlade ljude što kupuju „Nike“, a ne opanke? Ili što muzičari kupuju gitare marke „Maršal“, a ne naše gusle?...

Dva momenta su ovdje važna:

- Prvo, izvoz i uvoz su dobrovoljne aktivnosti! Izvoz znači da neko izvan Crne Gore ili stranac u Crnoj Gori hoće da **dobrovoljno** kupi našu robu i uslugu i da za to dâ **svoj** novac. Uvoz znači da neko od naših građana kompanija, fabrika, institucija hoće **dobrovoljno** da kupi robu i uslugu iz inostranstva za **svoj novac**! Znači, **dobrovoljnost** i **svoj novac** su u osnovi transakcije uvoza i izvoza!

Pitanje je: Ko ima pravo da bilo kome zabranjuje ili određuje što će kupovati za svoj novac! Naši kritičari protekcionisti kažu da to pravo ima i treba da ima država! Odnosno političari u Vladi i Parlamentu! Pitanje je: „A što je sa demokratijom?! Sa voljom i slobodom pojedinca?“.

Trgovinski deficit se ne smije rješavati kroz **demokratski deficit**, kako to predlažu protekcionisti! Odnosno, oni u ime nekog višeg cilja sebi daju za pravo da me ograničavaju da raspolazem sa svojim novcem. Oni bolje znaju gdje bilo ko od nas pojedinačno treba da uloži novac nego mi sami!

- Drugi momenat je vezan za nivo tehnološke razvijenosti i na njemu zasnovan kvalitet života! Protekcionisti ne uzimaju u obzir sem kada su oni u pitanju! Najveće kritike „uvoza svega i svačega“ upravo dolaze od onih čije su „kese sa pijace“, stanovi,

službene kancelarije pune toga „svega i svačega“. Da li to znači da „protekcioniistička elita“ sebe ne smatra dijelom „trgovinskog deficita“?

Ipak, važnije je shvatiti da je tehnološka uvezanost svijeta na nivou koji ruši sve zidine! Zidine srednjovjekovnih gradova ili zidove porodičnih zadruga! Vrijeme da grad, država ili patrijarhalna porodica ima sve proizvode potrebne za život, da treba da kontroliše „uvoz“ i „izvoz“ je prošlo! Specijalizacija, podjela rada i tehnologija jednostavno brišu sve te granice! **Ne postoji više deficit na nivou nacije, odnosno države! On je npr. irelevantan u državi u kojoj je 85% svojine privatno!!!**

Da li je npr. besmisleno da uvozimo automobile, telefone, televizore, šporete, frižidere, video aparate? Zamislimo život bez toga! Svakako, neki siromah bi možda rekao da je sve to suvišno i da to treba zabraniti da bi smanjili deficit! Sa tim se siromahom ne bi složili čak ni protekcioniisti. Ali bi se većina složila da se ne kupuju luksuzne jahte!!! „Što će nam to?! Rušimo trgovinski bilans Crne Gore!“ Na stranu zavist koja je u osnovi ovih stavova!...

Vjerovatno bih i ja podržavo stav nekih protekcioniista kada bi Vlada ili država iz novca poreskih obveznika kupovali jahte za svoje službenike! Ali, to ne bih radio zbog trgovinskog deficita Crne Gore, već iz osnovnog demokratskog načela da mi kao građani imamo pravo da kontrolišemo tokove svog novca koji smo izdvojili u budžet!

Prema tome, treba imati u vidu da li o trgovinskom deficitu govorimo u uslovima **državne ekonomije** (država je jedno zatvoreno preduzeće kao npr. porodična zadruga u prošlosti) ili **slobodne tržišne ekonomije i privatne svojine** (svaki pojedinac i svaka kompanija imaju svoju sopstvenu odgovornost i rizik u poslovanju koji oni ne mogu prenesti na drugoga, odnosno državu)!

Treba da znamo, kada borci za demokratiju kažu da treba smanjiti uvoz da bi riješili trgovinski deficit da su oni rekli: „Smanjićemo slobodu građana Crne Gore i biznisa u Crnoj Gori!“. Odnosno: „Ne dozvolite ni građanima ni privatnim kompanijama da slobodno troše svoj novac!“... Pa valjda ljudi koji su pokazali znanje i vještine kako se stvara novac imaju, ne samo pravo, već i znanje kako da ga troše i ulažu? Zar su im potrebni savjeti i naređenja od „heroja potrošnje tuđeg novca“?

Ekonomski argument - U prvom dijelu eseja sam dao neke argumente protiv shvatanja trgovinskog deficita od strane protekcioniista koji se uglavnom tiču slobode pojedinca!

Sledeći je ekonomski argument protiv protekcioniističkog metoda rješavanja trgovinskog deficita!

Ponavljam, pitanje je da li je visok trgovinski deficit u ovom trenutku štetan za ekonomiju Crne Gore! Moj odgovor je: Ne, nije štetan! U ovom periodu razvoja crnogorske ekonomije, on je čak i poželjan, jer je prije svega uslovljen visokim investicijama! I ovo je, normalno, jeretička izjava!

Ja bih želio da čujem argumente protekcioniista zašto je on štetan! Ali da to objasne na konkretnim primjerima, sada i ovdje! Da to objasne **kako jeste**, a ne kako bi **trebalo da bude**! Ne želim mistična objašnjenja, već praktično provodljiva! Da li je npr. najbolja situacija da mi uopšte nemamo uvoza? Ako je uvoz nula, a postoji izvoz (npr. 100 turista

dode u ekološku Crnu Goru i potroše 1000 EUR), mi imamo suficit u trgovinskom bilansu! Da li to znači da je Crna Gora u blagostanju? Da, po mišljenju protekcionista! Baš me interesuje kako bi svojoj djeci objasnili da kupuju opanke umjesto „Nike“ patika?

„Pa, mi ne mislimo da zabranimo potpuno uvoz, već samo ono što je bespotrebno!“. Pitanje o koje se spotakne svaka protekcionistička politika je: „A kako odrediti što je potrebno uvesti, a šta nije? Naravno, protekcionista kažu da to treba da odredi država (tj. oni)! Mi kažemo da to treba da riješi tržište! Sloboda i odluka svakog pojedinca, svake kompanije!

Znači, svaki trgovinski suficit nije pokazatelj zdrave ekonomije, kao što ni svaki trgovinski deficit nije pokazatelj bolesne ekonomije!

Često se čuje da je, da bi riješili trgovinski deficit, potrebno da povećamo izvoz roba i usluga! Prethodno pitanje je: „Ko smo to mi?“... Crna Gora... Ko je Crna Gora? Vlada? Ili možda privatni preduzetnici i privatne kompanije? Protekcionista mora da shvate ovu razliku! Ne mogu naređivati privatnom biznisu! Mogu Vladi!

Podimo korak dalje, nezavisno od svojine: kako npr. povećati broj turista da bi kroz prihode od turizma smanjili ili riješili trgovinski deficit.

Potrebno je sagraditi novi hotel (investiciju)! Tehnologija je nezavisna u odnosu na vlasništvo!

Šta je potrebno da se sagradi hotel?

Potrebni su npr. drvo za postavljanje armature, željezo za armaturu, staklo, elektrovodovi, liftovi, cement, kreč, sigurnosni uređaji, čaršavi, kreveti, lampe, stolovi, televizori, pločice, vodovodne cijevi, kanalizacione cijevi, lusteri, sijalice, tuševi, česme, kvake, ...

Šta se od svega ovoga proizvodi u Crnoj Gori? Odakle sve ovo? Iz uvoza! Sve to se uvozi i plaća od novca za tu investiciju! Uvoz repromaterijala pogoršava trgovinski deficit u ovom trenutku!

Šta se dešava kroz npr. 3 godine?

Hotel počinje da radi! Dolaze strani turisti! Povećava se naš izvoz! Smanjuje se deficit!

Ovo je pristup ekonomskih liberala: **stimulisati investicije**, koje neminovno povećavaju deficit u ovom trenutku, ali se stvara osnov za povećanje izvoza u dužem roku!

Šta kažu protekcionista? Smanji uvoz! Kako?

1. Ne gradi hotele! Ako se ne gradi hotel, tada nema uvoza repromaterijala i opreme – nema deficita!
2. Izvrši supstituciju uvoza domaćom proizvodnjom! Stimuliši domaću proizvodnju da bi manje uvozili – kažu neki biznismeni!
Zvuči pametno! Pogotovu onima kojima je pametovanje jedino zanimanje i preokupacija.

Sa nestrpljenjem očekujem da oni pokažu kako bi mogli da povećaju domaću proizvodnju? I koju domaću proizvodnju?! I ko to odlučuje, država ili preduzetnici!

Npr. zar ne možemo da proizvodimo cement?! Možemo! Ali isti ti protekcionistima odmah staju uz ekološki pokret: ne gradimo cementaru!

Isto je sa krećanom! Isto sa pilanom!

Sada zaboravimo ove ekstremne primjere. Pitanje je: koja je to „ozbiljna“ proizvodnja koja može da zamijeni uvoz dobara koji zahtijevaju sadašnje nove investicije, a koja može biti uspostavljena u Crnoj Gori? Npr. da počnemo da proizvodimo slavine, kade, pločice?... Teško je sa tako malim unutrašnjim tržištem ući u tu proizvodnju, a još teže misliti da je lako osvojiti strano tržište!

Ni protekcionisti, niti ekonomski liberali nisu u pravu ako jedni kažu da se sve može proizvoditi u Crnoj Gori, a drugi da se malo toga može proizvoditi u Crnoj Gori! Pustimo tržište, tj. privatne preduzetnike i investitore iz Crne Gore i inostranstva da sami odluče! Država treba da stvori uslove, odnosno ambijent za preduzetnike i investitore! To što će hotel u izgradnji da napravi deficit u trgovinskom bilansu, to neće oštetiti Crnu Goru, niti prouzročiti neke velike državne probleme! Sve to što je taj hotel (investicija) kupio i uveo, platio je investitor – preduzetnik svojim novcem ili svojim garancijama! Niko mu nije dao besplatno ništa za te garancije – dakle ni država (odnosno mi građani), sem ako je u pitanju državna investicija!

I tu dolazimo do važnog momenta: „sem ako je u pitanju državna investicija“!

Ako je državna investicija – tada je novac za uvoz „tuđ“ novac, novac poreskih obveznika!

Ako državni hotel propadne ili posluje sa gubitkom, gubitak plaća vlasnik – država, odnosno poreski obveznici, tj. svako od nas pojedinačno! U tom slučaju možemo govoriti o problemu trgovinskog deficita – ali sa aspekta da država troši moj novac, mene zadužuje kao poreskog obveznika! Ali, čak ni u tom slučaju problem nije deficit sam po sebi, već efikasnost državne investicije!

Prema tome, protekcionisti ističu problem trgovinskog deficita kao pripremu za državne investicije i vraćanje na državnu ekonomiju!

Znači pitanje trgovinskog deficita se mora postaviti i u kontekstu: ko snosi rizik nastajanja tog deficita?

Informacija o trgovinskom deficitu bi trebala biti zov ili izazov preduzetnicima i investitorima da uđu u ulaganje u proizvodnju „deficitarnih“ proizvoda!

Odnosno, proizvod koji se uvozi može biti „biznis ideja“ nekog preduzetnika uz napomenu da taj domaći proizvod izdrži konkurenciju, a ne da bude zaštićen kako misle protekcionisti.

Ali, to je posao i odluka preduzetnika, uključujući i one preduzetnike koji optužuju državu što se ne bavi proizvodnjom i što država ne organizuje proizvodnju deficitarnih proizvoda.

Međutim, država treba da razvija **ekonomske slobode** i **pravnu zaštitu privatne svojine i ugovora** i to je njen ključni ekonomski doprinos razvoju proizvodnje i smanjenju trgovinskog deficita!

Ali u tom slučaju prestaje tražnja za protekcionistima! Zato oni i žele da predstavljaju trgovinski deficit kao veliki problem ekonomije i predlažu administrativne protekcionističke mjere koje njih same čine neophodnim.